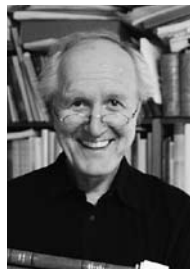

Jourhavande etnograf

ORVAR LÖFGREN är professor emeritus i etnologi vid institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet. Han har bland annat forskat kring nationell identitet, konsumtionsmönster och resande med fokus på 1900-talet. Tillsammans med Billy Ehn har han skrivit en rad böcker om kulturanalys av det vardagliga och undflyende. Bland deras senare gemensamma arbeten märks t.ex.: *The Secret World of Doing Nothing* (University of California Press, 2010).

ROGER JACOBSSON är docent, verksam vid institutionen för kultur- och medievetenskaper vid Umeå universitet i etnologi och som föreståndare för journalistprogrammen. Även verksam som docent i bokhistoria vid institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet. Chefredaktör för Kulturella Perspektiv.

Tegelmurarna dyker upp ur sly och björkskog, ett av flera övergivna pappersbruk i Dalsland. Vi snubblar runt bland rostiga stickspår, gammalt skrot och utrangerade jättelika maskiner – papperskokare, ångpannor. Längs fabriksväggarna klättrar murgröna, som om glesbygdsdjungeln försöker ta över helt. Tystnaden i de enorma fabriksalarna är överväldigande. Hit har vi rest sommaren 2011 för att säkra spår efter Billy Ehns forskarkarriär.

Till Fengersfors kom han nämligen cyklande år 1968 då pappersbruket skulle läggas ner och det var här hans etnologiska liv startade. Han var utsänd av den nybildade studentgruppen *Unga filosofer* i Stockholm, för att studera strukturrationaliseringens effekter och industrikapitalismens omdaning av svensk landsbygd. Här fick han smak på fältarbete, en annan slags kunskapsproduktion än filosofifiläsandet. Åke Dauns bok *Upp till kamp i Båtskärsnäs* (1969) blev en inspirationskälla och Åke uppmuntrade honom att överge filosofin för etnologin. Och så blev det. Fältarbetet i Fengersfors skulle följas av många fler, Billy Ehn blev den kanske flitigaste av alla fältarbetare i etnologin – en jourhavande etnograf, ständigt på hugget.

Men i Fengersfors upplever vi också att cirkeln sluts. Det övergivna bruket är inte bara temat för Billy Ehns första uppsats utan också mer överraskande för hans senaste. Det väldiga fabrikskomplexet har nämligen förvandlats till vad Robert Willim (2008) skulle kalla ett skolexempel på ”industrial cool”, en omladdad plats i upplevelse-ekonomin. Här spelas sommaropera, bedrivs konsthantverk, ordnas kurser och utställningar. I de svarta fabrikshallarna har konstnärskollektivet *Not Quite* dragit in med installationer och evenemang. Man vill både gestalta och leka med det man kallar brukets speciella aura, men även med ett favoritord bland dagens

konstnärer *utforska* strukturer och livsvillkor i samhället.

Under senare år har Billy arbetat intensivt med frågor kring experimentell etnografi. 2011 har han fångats av hur samtidskonstnärer arbetar allt mer kulturanalytiskt, men hur de i sitt undersökande av vardagen prövar helt andra vägar och arbetsformer än kulturvetarna på universitetet. Vad kan vi lära oss av detta utforskande? frågar han sig (se Ehn 2012).

Fengersfors 1968 och 2011. Att följa Billy under drygt fyra decennier är att se hur det etnografiska förhållningssättet i etnologi och dess grannvetenskaper radikalt förvandlats, samtidigt som det existerar en fascinerande kontinuitet.

Med detta temanummer vill vi testa några av de spår som Billy varit med om att dra upp, etnografiska strategier som ständigt prövat nya förhållningssätt och ingångar. I tjugosex artiklar ges en provkarta på hur man kan öppna en frågeställning eller tackla ett fält. Resultatet är en mångfald av perspektiv och situationsbeskrivningar. Många skriver om hur man fånga något undflyende eller använda egna erfarenheter som startpunkt. Här möter vi forskare som tar pendeltåget, hamnar på akuten, försöker fånga vad en tidsrymd är, funderar över ett misslyckat fältprojekt eller vad som kan hända vid en intervju. Andra tar utgångspunkt i någon av Billys tre starkt sammanvävda roller: etnografen, skribenten och föreläsaren.

ATT ANTROPOLOGISERA SVERIGE

Idag är etnografi ett buzzword som dyker upp överallt. Alla vill göra etnografi – inte bara i många kulturvetenskaper utan även ute bland konstnärer och marknadsförare. Etnografi har kommit att stå för en slags

öppen hållning till fältet, att ge sig ut och upptäcka nya sammanhang och oväntade mönster. När man frågar etnologistudenternas framtida avnämare, nämner många just den etnografiska kompetensen som något man vill ha. Det har blivit en magisk metod som lovar överraskningar och nytänkande, men som naturligtvis hela tiden kan fastna i förutsägbara spår.

År 1968 talade man ogärna om etnografi i Sverige. Ordet stod då för den kulturhistoriska och musei-inriktade versionen av antropologi, en disciplin som nya generationer nu arbetade hårt på att omvandla till modern socialantropologi. Etnograf skulle man inte vara, men en modern fältarbetare som begav sig ut i världen, till annorlunda lokala världar och stannade där i månader eller år (i några fall) för att smälta in, observera och intervjua.

1970-talets etnologiska vurm för lokalundersökningar och fältarbete hämtade sin inspiration från denna socialantropologiska tradition. Nu skulle man antropologisera Sverige och en ny generation gav sig ut till miljöer som föreföll både exotiska och lokalt avgränsade, från fiskelägen och brukssamhällen till urbana subkulturer.

Från Fengersfors fortsatte Billy till nästa dalsländska brukssamhälle och skrev sin avhandling *Sötebrödet* om jugoslaviska invandrare 1975. Han nöjde sig inte med att fältarbete där, utan följde arbetarna tillbaka till deras jugoslaviska hemorter, ett grepp som George Marcus långt senare skulle lansera som "multicited ethnography". Fältarbetet blev något av en Ehnsk besatthet. Han och hans familj levde i en polsk by och tillsammans med sin dåvarande hustru Siv Ehn skrev han boken *En polsk familj* 1977. Så tog han jobb på en läkemedelsfabrik i Stockholm

och producerade 1981 *Arbetets flytande gränser*, blev dagisanställd och skrev *Ska vi leka tiger* 1983, och kastade sig så över museivärlden med boken *Museendet* 1986. Det fanns både en nyfikenhet och en rastlöshet som ständigt resulterade i nya etnografiska projekt.

ATT TÄNJA GRÄNSERNA

För en workshop om "irregular ethnographies" har antropologen Rick Wilk (2011) diskuterat vilka konsekvenser ny teknologi haft för hans forskningsvardag. Han börjar med att beskriva sitt första fältarbete i Belizes djungler, som hade handbokens klassiska etnografiska inramning. Intervjuer på ljudband som renskrevs på skrivmaskin, kortlådor med excerpter, kartor på väggarna, rullar med film.

År 2011 ser det helt annorlunda ut. Mer och mer av hans forskning är uppbyggd kring det verktyg som i början av 2010-talet med nyhetens entusiasm kallades "smartphone". Mitt i en diskussion halar han upp sin mobil och går ut på nätet för att hitta en litteraturreferens eller ett jämförande material. Med telefonen fotograferar han, skriver text, spelar in ljud. Får han syn på ett användbart citat i en tidning eller bok tar han fram inskanningspennan. Mobilen blir det redskap som fångar upp både idéer, intryck och potentiella material. Han har alltid varit en etnograf konstant på jakt efter material i vardagen, men nu har han verktygslådan i fickan. När Wilk jämför sitt arbetssätt idag konstaterar han även att gränserna i forskningsarbetet blivit mycket mer flytande, vilket fått flera konsekvenser. Det är svårt att veta vad som är etnografi eller bara vardagsliv. Han antecknar flitigt ute på stan, tar foton, talar med vänner och

främlingar, samlar material som en ekorre – "allt som kan vara bra att ha". På hård-disken blandas privata e-brev med arbetsdiskussioner, familjefoton med etnografiska snapshots, YouTube-klipp och länkar till allt mellan himmel och jord.

Många kulturforskare kan känna igen sig i denna otydlighet, där materialsamling pågår ständigt, på nätet, ute på stan och där mobiltelefonen blivit ett älskingsredskap. Gränserna mellan både det personliga och det professionella samt det privata och offentliga överskrids, vilket inte minst flera av bidragen i det här numret visar.

Men vilka konsekvenser har detta radikala omorganiserande av forskningen? Bläddrar man i Billy produktion kan man se hur de långa fältarbetena hade sin tid och hur han utvecklar en mer bricolageorienterad etnografi, där material hämtas från alla upptänkliga håll och då inte minst från nätet. En jourhavande etnograf samlar gärna på idéer och hugskott – skulle det här kunna vara något? Av alla dessa uppslag stannar kanske nitton av tjugo vid några anteckningar eller i bästa fall en nyöppnad fil, men det intressanta är vad som gör att det tjugonde hugskottet förvandlas till en konkret studie. Nya metoder och tekniker skapar nya forskningslandskap, där somligt blir synligt eller intressant, medan annat hamnar i forskningsskuggan. Att byta etnografisk stil innebär även att skapa nya analytiska kompetenser. Vad händer när man börjar kombinera intervjuer, YouTube-snuttar, bloggdiskussioner, fältobservationer och tidningsklipp, hur glider material samman eller utmanar varandra?

Det finns doktorander som kan sucka över att allt verkade så mycket lättare "förr", då forskaren skapade sig en trygg och enhetlig materialbas genom att ge sig

ut på rejäla fältarbeten eller begrava sig i arkivet. ”Nu när jag surfar på nätet, samlar, klipper, klistrar allt mellan himmel jord, är det verkligen riktig forskning?”

När vi idag talar om hur nätet och mobiltelefonen gjort etnografer mobila kan det dock lätt bli missvisande. Billy utvecklade till exempel tidigt sin egen lättviktsteknologi. Manuskript och intervjuer hamrades till en början fram på en gammal reseskrivmaskin, som kunde släpas med överallt och bara placeras på en uppochnervänd sockerlåda, men författandet och idésamlandet skedde framför allt i oräkneliga anteckningsböcker med svarta vaxdukspärmar. De fylldes med kulspestext under dagliga cafébesök, bussresor eller i pauser från fältarbetet. Vaxduksböckerna markerade en speciell hållning, etnografiskt material kunde dyka upp närsomhelst och hursomhelst. Då gällde det att ha häfte och penna i högsta hugg.

Han skapade en speciell etnografisk skrivstil i sina böcker, där de teoretiska perspektiven smälte in i texten på ett så elegant sätt som fick somliga läsare att tro att detta bara var en suverän, närmast litterär beskrivning av vardagen. Sin etnografiska stil tränade han genom ett flitigt brevskrivande, små aptitliga etnografiska mini-rapporter där mottagarna inte alltid anade att hans långa brev också var fingertoppsövningar.

I en artikel med den passande titeln *Doing-it-yourself* (2011) diskuterar han de sätt på vilka vi kan använda oss själva som både forskningsredskap och forskningsmaterial. På vissa sätt anknyter det till den intensiva debatt om skrivande och reflexivitet som han och Barbro Klein drog igång under 1980-talet. Det autoetnografiska inslaget har alltid varit starkt i Billys texter, än mer markerat under senare år. Det har också hämtat näring ur hans ex-

perimentering med andra genrer än det akademiska skrivandet. Från diktstrofer till novellutkast som stannat i skrivbordslådan över till självbiografiska böcker som *Frånvaron* (1996) och *Stenmuren* (2003). Förflyttningarna mellan olika genrer har även skapat ett intresse för vad som är möjligt att uttrycka i ord med inspiration från skönlitterära etnografer.

Men han har även andra verktyg. I takt med att de långa fältarbetena försvann lade han sig i hårdträning när det gällde situationsanalyser och detta ofta i ett starkt engagemang för undervisning på grundutbildningen.

Generationer av studenter har han sänt ut i Umeå för att träna vardagsobservationens möjligheter och pröva nya ingångar. Ur sådana experiment föddes en slags blixtnetnografi, ett antal tekniker för att snabbt komma igång med en ny frågeställning eller ett fält. En av dem är att be studenter (i hundratal) leverera korta etnografiska inspel: en situation, en dröm, en känsla. En konsumkasse fylld av sådana lappar skapar en speciell startplattform.

Att se Billy i aktion 1968 eller 2011 innebär att följa hur han utvecklar speciella handlag och personliga forskningsrutiner i takt med att hans undersökningsmetoder förändras, men hela tiden finns det minst en konstant – anteckningsboken måste vara med.

NOT QUITE

På gaveln till massakokeriet i Fengersfors står det med stora bokstäver NOT QUITE. Ingen dum sentens för en etnograf som Billy – alltid på otålig jakt efter något som saknas. Vart ska blicken vändas nu? Rätt vad det är dyker det upp ett nytt

forskningsobjekt: en hög skrot på Alvaret, en improviserad minnesplats från en vägolycka vid dikesrenen, en vecka som patient med brutet ben, en konstinstallation eller en näve kvitton. Men i denna rastlöshet finns hela tiden den intensiva närvaron: den etnografiska blicken scannar terrängen, noterar skiftningar i ansiktsuttryck, små mikrodramor framför bankautomaten eller i snabbköpskassan. Den etnografiska hörseln är på helspänn, lyssnar efter vibrationer eller övertoner som kan markera att här står något på spel. Och det är denna etnografiska nyfikenhet som så omvandlas till kulturanalytisk energi, ofta på oförutsägbara sätt.

REFERENSER

- Ehn, Billy, 1970. *Nedläggningen av pappersbruket i Fengersfors: etnologisk undersökning av arbetarnas handlande vid en industrinedläggelse och de sociala och kulturella förändringar som denna medförde*. Stockholm: Institutet för folklivsforskning.
- Ehn, Billy, 2011. "Doing-It-Yourself: Autoethnography of manual work", in *Ethnologia Europaea* 41:1, p. 53–64.
- Ehn, Billy, 2012. "Mellan konst och kulturanalys." (Under utgivning i *Rig*.)
- Wilk, Richard, 2011. "Reflections on orderly and disorderly ethnography", in *Ethnologia Europaea* 41:1, p. 15–26.
- Willim, Robert, 2008. *Industrial cool: Om postindustriella fabriker*. Lund: Media-tryck.
- För Billy Ehns produktion under de senaste åren, se: <http://www.kultmed.umu.se/om-institutionen/personal/billy-ehn>.

SUMMARY

Ethnographer on Duty

This special issue on "experiments in ethnography" is published in honour of ethnologist Billy Ehn. The introduction uses his research during four decades to capture major changes in ways of doing and writing ethnography. What happens when the classic long fieldworks are replaced by a bricolage approach, where very different kinds of materials are combined? How do ethnographers handle the ways in which interviews and observations are mixed with netography – blogs, images and YouTube sequences?

Foto: Rick Wilk.